

УДК 351. 74/ 85 (477)

***Баранівський В.Ф.**, академік Української академії політичних наук, академік академії наук вищої освіти України, д. філос. н., професор, професор кафедри суспільних дисциплін Національної академії оборони України*

ГУМАНІСТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ МІНІСТЕРСТВА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ТА У СПРАВАХ ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ВІД НАСЛІДКІВ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ

Гуманістичні засади є актуальною проблемою в діяльності працівників Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків чорнобильської катастрофи. Автор, спираючись на конституційні засади, загальнолюдський та національний досвід, аналізує стан реалізації принципів гуманізму, поваги до особи та соціальної справедливості в МНС Української держави, пропонує деякі заходи щодо покращання його діяльності.

Ключові слова: патріотизм, гуманізм, гуманність, законність, справедливність, чесність, надзвичайна ситуація.

Постановка проблеми. Розмову про гуманістичні засади діяльності працівників МНС України є сенс розпочати із наведення положень Основного Закону – Конституції України, в Ст. 1 якої записано: «Україна є суверенна, демократична, соціальна, правова держава» [1; 4]. А в Статті 3 зазначено, що в українській державі людина, її життя і здоров'я, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1; 4].

У цих важливих положеннях Основного Закону переконливо визначені обов'язки держави, органів державної влади, щодо захисту прав, демократичних свобод та соціальних гарантій громадян України.

Однією із найважливіших державних інституцій в Україні є Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків чорнобильської катастрофи, яке призначене для вирішення найгостріших та надзвичайно відповідальних

завдань щодо допомоги та захисту громадян під час надзвичайних ситуацій. По своїй суті діяльність органів МНС має гуманітарний характер. На цій підставі розуміння гуманістичних основ діяльності органів МНС України вимагає більш широкого філософсько-етичного та конкретно-історичного аналізу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розпочнемо з визначення принципу гуманізму, історії його формування та розвитку. Гуманізм (лат. *humanus* – людський, людяний) – принцип світогляду, заснований на переконанні, що людина є найвища суспільна цінність, на впевненості у здатності людини до необмеженого розвитку і самореалізації усіх її сутнісних сил, здібностей і талантів [2].

В історії філософсько-етичної думки тема гуманізму досліджувалася досить широко. Ще Цицерон поняття гуманізму з'ясовує як основну ідею «звільнення» і «збагачення» людини. Видатні гуманісти XVII-XIX ст. (Бекон, Декарт, Дж. Локк, Д.Юм, Вольтер, Руссо, Дідро, Г.Лессінг, Г.Сковорода) надавали великого значення Розуму людини, вірили у Розум людини (раціоналізм), вважали, що людина має гармонійно поєднувати духовне і тілесне. Типова риса «класичного» гуманізму – ствердження нового, порівняно із середньовіччям, образу людини: усвідомлення самотності кожної особистості, її здатність «творити себе» [3].

Антропоцентристський погляд на людину в творах гуманістів набуває етично-естетичного оформлення («філософія серця» та ідея «внутрішньої людини» Г.Сковороди), супроводжується утвердженням нової форми рівності людей – рівності усіх перед законом, що містила у собі могутній потенціал ідеї правової держави і демократії, суспільства, що забезпечить можливість людини «жити гідно» (М.Монтень). Моральний пафос гуманістичного вчення, втім, не міг нейтралізувати слабкі місця: ілюзія можливості людини бути необмеженим володарем над природою («пагубна самовпевненість розуму» – Ф.Хайек); певна абсолютизація індивідуальності, нехтування соціальними факторами людського життя тощо. Звернувши особливу увагу на ці моменти, соціалістична (в тому числі, марксистська) доктрина гуманізму запропонувала соціально визначену модель гуманістичної суспільної асоціації, що здатна подолати відчуження людини, «в якій вільний розвиток кожного є умовою вільного розвитку всіх» – «практичний», «позитивний гуманізм» (К.Маркс). Суспільна практика, втім, виявила утопічність марксистського ідеалу [4]. Зокрема,

досвід колишнього Радянського Союзу, інших країн «соціалістичного табору» показав, що за умов тоталітарної системи, коли пересічна людина по-суті відіграє роль «гвинтика» у цій системі, не має повноцінних прав на свободу совісті – принцип гуманізму не може бути реалізованим. Разом з тим потрібно усвідомити, що соціальна нерівність, наявність у суспільстві занадто «багатих» і великої соціальної верстви «бідних» у багатьох країнах сучасного Заходу, а також їх виникнення і на пострадянському просторі викликає появу нових суперечностей гуманітарного змісту в суспільстві.

Враховуючи реалії сучасного світу, що стали характерними для другої половини XX століття так званий «новий гуманізм» створив систему заперечень тоталітарного, антидемократичного режиму, в якому б конкретному соціально-політичному вигляді він не існував.

В розумінні гуманізму, як основоположного принципу діяльності органів МНС, слід відійти від абстрактного, залишаючого поза увагою як загальнолюдські, так і соціально-класові, національно-етнічні особливості, його розуміння та прояву. Марксистсько-ленінські радянських часів, проповідуючи теорію «реального гуманізму», ніби-то проявляючи турботу про «трудащих», про робітника, селянина, інтелігента, разом з тим, не враховували особистісних запитів, інтересів, особливостей людини. Не враховувалися, а нівелювались під «всезагальне», «всенародне» національно-етнічні особливості, традиції, психологія особи.

Виклад основного матеріалу. Службовець МНС, що працює в українському суспільстві, є членом цього суспільства – не може не знати, не враховувати особливостей розвитку гуманізму в Україні. Проблема людини, гуманізму з давніх часів є центральною у всій системі філософського знання, заповнює його структуру впродовж усього процесу історичного формування і розвитку, «пронизує» його зміст і форму, визначає специфіку його пізнання не тільки у порівнянні із науково-теоретичним освоєнням дійсності, але й у порівнянні з усталеними, традиційними поглядами на людину.

Є сенс звернути увагу на специфіку українського гуманізму. В українській філософській думці людина розглядається не просто як суб'єктивність (тобто, у певній, визначеній дистанційності від природної і соціальної дійсності), а у контексті культури внутрішнього, глибинного взаємозв'язку з нею. Дослідження її складових чинників

дають можливість проникнути у дійсну сутність її ества, її призначення і смислу.

Звернення до «внутрішньої» (Г.Сковорода) сутності людини, властиве для усього подальшого розвитку української філософсько-етичної думки, що якісно відрізняє її від вульгарно-матеріалістичного (вульгарно-соціологічного) зведення людських потреб до природничих дисциплін, до «практичного спілкування», до «відчуття себе частиною вселюдської спільності», у служінні абстрактному благу абстрактного людства тощо. Прагнення пояснити людину через чинники, що є «зовнішніми» щодо неї і змістовно «чужі» їй, не тільки не вирішують проблему людини, а навпаки, зводять до тотального нівелювання причин, котрі стимулюють виявлення, «проростання» особистісного у людини (історичного, етнічного, національного, культурного, психологічного, естетичного тощо).

У цьому контексті важливо підкреслити, що такий «вимір» обумовлений українською «психологічною структурою», котра відзначається своїм «емоційно-почуттєвим характером», «зосередженням довкола серця», своєю «кордоцентричністю». Сила і першість емоційно-почуттєвого життя вказує на зменшення ролі раціонально-вольового, у порівнянні з почуттєвим, чинника. Поза сумнівом, що така «антираціоналістична» тенденція змушує звертати шукання дійсної глибинності ества людини у культурі «серця», тобто «почуванні», на що звертали увагу українські мислителі минулого, починаючи з І.Вишенського і закінчуючи Д.Чижевським.

Саме через «культуру серця», через глибину «сердечного бачення» вони прагнули, по-перше, виділити головне, суттєве, визначальне в сутності людини і, по-друге, через «серце» вирішити трагічні колізії, у яких опиняється людина в плині свого буття. Важливо і те, що для українських мислителів «серце» є основою світоглядного відношення до дійсності ще й тому, що впродовж історії українська людина досить часто стає «предметом», «річчю» у прагматично-раціоналістичних розрахунках (економічних, територіальних, конфесійних, морально-етичних тощо) своїх «сусідів», що привело в кінцевому підсумку до втрати національної незалежності на довгий час.

Отже, вирішення проблеми пізнання сутності людини, викликаній сьогодні ще й потребами соціально-політичного, національного розвитку, вимагає не тільки відмови від старих, узагальнено-раціональних визначень, але й повернення до плідних філософсько-

етичних традицій українського світогляду, менталітету. Останні «співзвучні» екзистенціалістсько-персоналістському підходу до «зрозуміння» людини.

Методологія такого підходу до розуміння людини, що ґрунтувалася на певних особливостях, «екзистенційних» характеристиках українця впродовж подальшого розвитку філософсько-етичної думки в Україні протистояла позиції «владно-ідеологічного» формування людини, котра зводить людину до добре налагодженого, чітко діючого механізму. Цей «над-індивідуалізований» світ протистоїть особистому універсаму, оскільки він не враховує «таїни» людської персони, її мікрокосмосу, її творчих імпульсів; у ньому «все обладнано», ніщо не створюється знову, і він перетворює людський світ у величезний, ідеально організований «розсадник», в якому особистість «розчиняється», зникає.

Має бути зрозумілим, що службовець органів МНС України повинен, перш за все, сам сприйняти, проникнутися найкращими здобутками світової та української національної гуманістичної традиції, спрямувати їх на гуманітарну діяльність, що базується на принципах законності, гуманізму та особливостей культури, традицій українського народу.

Важливою підставою реалізації гуманістичних засад в діяльності органів МНС України є соціальний, правовий та демократичний характер держави. Соціальний характер української держави визначається спрямованістю її політики на забезпечення соціальних потреб громадян, на забезпечення принципу соціальної справедливості у всіх сферах суспільних відносин. Правова держава визначає пріоритет Закону, рівність усіх громадян перед Законом, зобов'язує правоохоронні органи, всіх громадян діяти у відповідності до законодавства. Ознакою демократизму, як принципу побудови держави, є верховенство народу в системі влади, самоуправління через представників народу у виконавчій системі влади. Гуманізм як морально-етичний принцип пронизує усі державотворчі принципи. Він ґрунтується на них, виростає на них, стверджується ними. Разом з тим, гуманізм як принцип моралі значною мірою визначає державотворчу діяльність, доповнює державотворчі принципи в їх регуляції відношень між людьми, соціальними групами, організаціями, партіями тощо.

Гуманізм тісно пов'язаний з демократизмом. Саме останній бу-
дується у відповідності з інтересами людини, ставить, закріплює

людину як головну суспільну цінність, особистість визначається головним суб'єктом влади та суспільної дії. У своїй єдності принципи гуманізму і демократії мають пронизувати усі сфери дії та взаємодії суб'єктів правозахисної діяльності та захисту громадян України під час ліквідації наслідків надзвичайних подій.

Реалізація принципу гуманізму здійснюється у процесі соціальної діяльності, однією із форм якої є правозахисна та захисна діяльність органів юстиції, внутрішніх справ та МНС України. Ідеї та принципи гуманізму законодавчо закріплені в Конституції України. У ст. 21 гуманістична мета висловлена таким чином: «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» [1].

У сфері моралі форми прояву гуманізму досить багатоманітні: він виступає у якості: а) категорії етики, принципу моралі; б) сукупності певних норм; як моральна якість людини, її поведінки та діяльності.

В гуманізмі, як категорії етики, відображається сутність моральних відносин поміж людей. За своїм змістом поняття «гуманність» та «антигуманність» часто виступають як синоніми понять «добро» і «зло», і в цьому значенні гуманізм як вищий взірець, норма і критерій оцінки поведінки та діяльності людей.

Гуманізм як принцип моралі, виявляє мету моральної поведінки та діяльності людей. Виступаючи у якості мотиву поведінки, він визначає вищий моральний орієнтир особи, регулює відносини поміж людьми, відношення особи до суспільства і суспільства до особи.

Моральний зміст принципу гуманізму конкретизується у цілій низці норм та вимог загальнолюдської моралі. Основними із них є:

- розуміння людини як вищої цінності, переконаність у безмежності її можливостей до самовдосконалення, розвитку творчих сил та здібностей;
- вимога свободи та захисту гідності людини, її прав на повагу та особисту недоторканість;
- вимога свободи думки, світогляду та віросповідання, на вільний та всебічний розвиток особистості;
- повага людини незалежно від її раси та національності, віку та статі, світогляду та релігійної приналежності;
- поєднання вимогливості з довір'ям, любові та поваги до людини, яка виконує свій державний та громадський обов'язок з непримиримим ставленням до усіх форм приниження та пригнічення людської особистості;

- невтручання в особисте і сімейне життя людини, окрім випадків, передбачених Конституцією України з метою захисту інтересів держави, інших громадян;

- чуйність та душевність у відношенні до інших людей, готовність прийти на допомогу у випадку біди;

- чесність та об'єктивність в оцінці людини, позитивних рис та недоліків, доброзичлива критика;

- послідовність та активність при обґрунтуванні неприйнятності негативних проявів у поведінці інших людей, вимоглива та об'єктивна оцінка своїх думок, дій та вчинків, вміння корегувати свою поведінку у відповідності з вимогами громадського і суспільного життя.

Усі ці вимоги, проявляючись у свідомості, поведінці і діяльності людей, стають їх моральними якостями.

Гуманізм, як підкреслювалось, пронизує усі сфери діяльності громадян, у тому числі й весь зміст діяльності органів МНС України. Гуманізм також як і принципи законності та справедливості, має характеризувати всі структурні елементи захисної діяльності (її цілі, засоби, форми, методи) й усю систему морально-правових відносин працівників МНС України як під час ліквідації надзвичайних ситуацій так і після них.

Однак у професійній моралі службовця МНС України загальні вимоги принципу гуманізму отримують певну специфіку, конкретизуючись у відповідності з особливостями їх захисної діяльності.

Як було зазначено, державні органи, зокрема органи МНС України, зобов'язані державою діяти у відповідності до принципів законності, гуманізму та справедливості. Представники органів МНС України призвані забезпечити в екстремальних умовах надзвичайних ситуацій захист прав та законних інтересів громадян, підприємств, організацій та закладів від злочинних посягань та інших антисуспільних дій.

Найважливішими завданнями працівників МНС України є попередження та ліквідація наслідків надзвичайних подій у державі, швидке та повне розкриття злочинів, всіляка підтримка громадян під час ліквідації наслідків надзвичайних подій.

У цих завданнях органів МНС України проявляється історична об'єктивна необхідність та передумова збереження та розвитку суспільства, його успішного функціонування, що є найважливішою вимогою принципу гуманізму.

Будучи закріпленою у нормах права, ця вимога гуманізму виступає як морально-правова вимога, тобто вона має подвійний статус моральної та правової норми і стає як об'єктивна моральна якість державного права та правової діяльності усіх громадян України.

Гуманізм органів МНС нашої держави проявляється у тому, що їх діяльність спрямована на боротьбу зі стихійними лихами, техногенними катастрофами, пожежами тощо. Тим самим забезпечуються умови для щастя і всебічного розвитку людини як найвищої соціальної цінності.

Однією із найважливіших гуманістичних цілей діяльності органів МНС України правоохоронних органів є профілактична діяльність щодо попередження та недопущення надзвичайних подій в державі, особливо таких, що несуть загрозу здоров'ю та життю громадян, забезпечують збереження майна, культурних та історичних цінностей суспільства.

Використовуючи різноманітні засоби переконання, працівники органів МНС України разом з органами прокуратури, суду, міліції розкривають гуманістичний зміст норм нашої моралі і права, недопустимість аморальної, антисуспільної, а тим паче злочинної поведінки, яка може привести до великого та непоправного збитку усьому суспільству, людям і самому порушнику, спонукають до усвідомлення кожною особою моральної і правової відповідальності за здійснені нею аморальні та протиправні вчинки, що ведуть до надзвичайних ситуацій.

Висновки. Таким чином, гуманістичні засади діяльності органів МНС України забезпечують їх високу ефективність, сприяють вихованню та поведінці органів МНС у відповідності до принципів гуманізму, патріотизму, законності, високої моралі. Діяльність органів МНС на підставі гуманістичних принципів обумовлює також їх високий авторитет серед всіх громадян суспільства, є важливим чинником благополуччя та спокою в державі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. Київ.: Преса України, 1997 р.
2. Соціальна філософія: Короткий Енциклопедичний словник. – Київ-Харків, 1997. – С.110-115.
3. Соціальна філософія: Короткий Енциклопедичний словник. – Київ-Харків, 1997. – С.114.

4. Соціальна філософія: Короткий Енциклопедичний словник. – Київ-Харків, 1997. – С.114.

<http://nuczu.edu.ua/>